

ELS ORIGENS LITERARIS DE JOSEP PALAU I FABRE

PEP SANZ DATZIRA

Grup d'Estudi de la Traducció Catalana Contemporània
Universitat Autònoma de Barcelona

La meva veritable incorporació a la palestra literària va ser gairebé casual. Jo havia conegut Josep Janés i Olivé arran de la publicació del seu llibre *Tu*. L'anava a veure a la redacció de Quaderns Literaris, requerint algun exemplar endarrerit o cosa per l'estil. Fou allí que un dia em va presentar Josep Sol, que escrivia a *La Humanitat* i que, tot seguit, em va brindar la possibilitat de publicar-hi. Així nasqueren unes quantes ressenyes literàries i els entrevius que hi aparegueren, a Lorca, a Sagarra... (PALAU 2005: 1317).

El 1985, any de redacció que figura a les pàgines d'*El monstre* de les quals provenen aquestes línies, Josep Palau i Fabre recordava així el seu debut com a escriptor. La participació al diari *La Humanitat* datava de mig segle enrere: havia començat el 7 de setembre de 1935 i s'allargà fins al 8 de juliol de 1936. La relació amb aquesta capçalera es va limitar al terreny literari; segons Palau recorda, va declinar la invitació a col·laborar en la campanya electoral del Front Popular, «considerant que allò no era per a mi. La demagògia hi regnava» (PALAU 2005: 1324). De resultes d'aquest primer contacte amb el rotatiu d'Esquerra Republicana de Catalunya, i si fem cas de l'explicació que en dona l'escriptor (també a *El monstre*), J. V. Foix va proposar-li, per mitjà de Joan Teixidor, de començar a col·laborar a *La Publicitat*, que «era, aleshores, l'òrgan de més prestigi intel·lectual del país i, a més, les col·laboracions hi eren retribuïdes, cosa que no s'esdevenia a *La Humanitat*» (PALAU 2005: 1317). La invitació del poeta sarriànc s'adiu amb el propòsit que perseguia en aquells anys d'incorporar, com exemplifica el cas de Teixidor —també de Martí de Riquer i de Josep M. Miquel i Vergés—, alguns dels joves més actius del moment (BALAGUER 1994a: 104), de manera ben conscient i atenta: «Un dels primers treballs lliurats a J. V. Foix va ser un article sobre el *Sant Pau* de Teixeira de Pascoaes, que acabava

d'aparèixer traduït al castellà a l'editorial Apolo. L'article jo el tenia escrit en castellà, però me'l vaig traduir i Foix l'acabà de corregir» (PALAU 2005: 1317). En aquest segon diari, la col·laboració de Palau es perllongà durant la Guerra Civil.

Encara caldria afegir a aquestes capçaleres la participació anecdòtica, durant els mesos previs a l'aixecament militar de juliol de 1936, a *La Rosa dels Vents*, revista endegada per Josep Janés; a *Última Hora* i, ja al 1938, a *Meridià*. L'entrada del jove Palau al món cultural es materialitzà, per tant, en aquestes plataformes, tot i la participació anterior a la revista de l'Institut Tècnic Eulàlia, del qual era estudiant, i la publicació primerenca d'un article de contingut polític a *El Diluvio*. Així, en el context bulliciós dels primers anys trenta i des de dues plataformes paradigmàtiques del catalanisme polític, començà la construcció social, accidentada i erràtica, d'un escriptor a hores d'ara canònic, però que tot i una voluntat inequívoca i continuada de participació i d'intervenció en la literatura i la societat catalanes, va ocupar durant dècades una posició més aviat marginal. Com a mínim, allunyada durant força temps dels cercles més hegemònics. En els últims anys de la seva vida, ja a la dècada de 1990 i malgrat la vellesa, Palau treballà incansablement per al reconeixement públic de la seva obra i la seva figura, que si bé des de l'àmbit literari s'havia començat a reivindicar i a difondre mínimament per part de la generació dels setanta i, més endavant, de la mà, entre d'altres, de Vicenç Altaió, Hermann Bonnín, David Castillo, Jordi Coca, Julià Guillamon, Oriol Izquierdo o Pilar Parcerisas (PALAU 2017; BROCH 2019), pel que fa a un cert reconeixement institucional cal esperar a final de segle —Premi Nacional de Literatura el 1997; Premi d'Honor de les Lletres Catalanes el 1999; Medalla d'or de l'Ajuntament de Barcelona i exposició al KRTU el 2000; Doctorat Honoris Causa per la Universitat de les Illes Balears el 2005— per poder parlar d'una restitució cívica de la seva figura.

A l'hora de preparar l'edició de l'*Obra literària completa*, publicada el 2005, Palau agrupà la major part dels textos que havia donat a conèixer als mitjans que citàvem més amunt sota el títol «Articles incipients (1933-1938)» (volum II, *Assaigs, articles i memòries*), i certament ho eren, d'incipients, ja que tret de les provatures anteriors a què ens referíem, pels volts de 1935, quan signà les primeres col·labo-

racions regulars a *La Humanitat*, tenia, fet i fet, uns divuit anys. La decisió d'incloure aquests textos a l'obra completa indica que l'escriptor els considerava dignes i rellevants per a la «fixació» del seu llegat en els dos volums curosament editats per Galàxia Gutenberg. Com s'apunta en alguns estudis, l'edició de 2005 deixa fora un gruix ben considerable de material (COCA 2013: 15; GUERRERO 2019: 63) i, per tant, és clar que el criteri a l'hora de garbellar obra publicada i inèdits no es regia, de cap manera, per la idea de publicar-ho tot. Aquests «articles incipients», doncs, no són —no eren, a parer del seu autor— papers esparsos, provatures, o col·laboracions circumstancials sense importància, sinó que són, com de fet es veu clarament a *El monstre* —memòries redactades entre 1984 i 1985, però publicades per primera vegada a l'*Obra literària completa* de 2005—, testimoni del naixement de l'escriptor.

En aquests textos, principalment a les col·laboracions a *La Humanitat* i *La Publicitat*, podem resseguir-hi els comentaris literaris que servien de presentació a la premsa d'algunes novetats editorials publicades, majoritàriament, per dues empreses: Edicions Proa i els Quaderns Literaris, que s'integren al catàleg d'Edicions de la Rosa dels Vents a partir de 1937. Palau s'hi ocupà tant d'obres originals en català com de traduccions. Pel que fa a les primeres, bona part corresponen a llibres de joves escriptors que començaven a publicar als anys trenta, així com d'altres autors veterans o dels quals se'n reeditava algun títol. Així, hi trobem ressenyades obres de Clementina Arderiu, Rosa M. Arquimbau, Xavier Benguerel, Aurora Bertrana, Pere Calders, Guillem Díaz-Plaja, Josep M. Francès, Josep Janés, Sebastià Juan Arbó, Guerau de Liost, Josep Lleonart, Josep M. López-Picó, Ernest Martínez-Ferrando, Alfons Maseras, Josep M. Miquel i Vergés, Joan Puntí, Carles Riba, Martí de Riquer, Diego Ruiz, Carles Soldevila, Joan Teixidor, M. Teresa Vernet, Joan Vinyoli i Ramon Xuriguera. Quant a les traduccions al català, hi predominen les d'autors francesos, al costat d'una mostra força bigarrada d'altres literatures. També hi trobem comentats alguns estudis literaris, com ara la monografia *Goethe en la literatura catalana*, de Manuel de Montoliu, o el manual de Ramon Esquerra *Iniciación a la literatura*. Finalment, s'allunyen del format de la ressenya alguns articles més extensos so-

bre qüestions literàries i d'altres que combinen el comentari amb l'entrevista. És el cas dels que dedica a Agustí Esclasans, Federico García Lorca —en aquest cas, el text tal com va aparèixer a *La Publicitat* (4 d'octubre de 1935) no s'inclou als «Articles incipients» de l'obra completa—, Josep Janés, Sebastià Juan Arbó, André Maurois o Josep M. de Sagarra. Pel que fa a les recensions, i atès el record que en dona Palau, sembla clar que la tria d'obres responia a les novetats facilitades pels cercles editorials amb els quals havia entrat en contacte.

En primer lloc, el que s'articulava al voltant de les iniciatives editorials de Josep Janés, a qui ja hem vist que Palau atribueix, de fet, la seva entrada al món literari. Així, bona part dels primers articles correspon a novetats publicades pels Quaderns Literaris, fundats el 1934. Sense entrar en la rellevància evident d'aquesta empresa en les dinàmiques culturals i editorials que amb la proclamació de la República visqueren un nou impuls (HURTLEY 1986; MENGUAL 2013), no és sobrer d'assenyalar una certa consciència de grup en els escriptors que, d'una manera o altra, es relacionaren amb el projecte de Josep Janés: bé perquè l'editor els publicava en la seva col·lecció —ja fos com a autors d'obra pròpia, ja fos com a traductors—, bé perquè formaven part del grup que d'ençà de 1932 s'articulà al voltant de la que ells mateixos anomenaren la «penya de l'Euzkadi», en referència al cafè que els acollia. Podem comptar-hi, a més de Janés: Ignasi Agustí, Xavier Benguerel, Sebastià Juan Arbó, Josep M. Miquel i Vergés, Martí de Riquer, Joan Teixidor, Joan Vinyoli i Ramon Xuriguera, als quals caldria afegir, encara, Guillem Díaz-Plaja i Salvador Espriu (BALAGUER 1994b: 105). Acarada amb la relació d'obres ressenyades per Palau i Fabre en el període 1935-1938, veiem com, de la nòmina d'escriptors de l'Euzkadi, només queden «fora» de l'obra crítica de Palau Ignasi Agustí i Salvador Espriu. És a dir: el jove col·laborador ressenyà, bé a *La Humanitat*, bé a *La Publicitat*, bé a *Última hora*, títols de la resta d'autors, que eren, en la majoria de casos, tot just una mica més grans que ell —Agustí, Janés, Riquer i Teixidor eren nascuts el 1913-1914, mentre que Palau era de 1917—. En aquests textos es feu ressò de *Suburbi* (Benguerel), *Cartes de navegar* (Díaz-Plaja), *Combat de somni* (Janés), *Hores en blanc* i *Caminos de noche* (Juan Arbó), *El triomf de la fonètica* (Riquer), *Antologia lírica* de Guerau de Liost

(Teixidor), *Primer desenllaç* (Vinyoli) i *Desordre* (Xuriguera). Així, un criteri —ben senzill— que explica els interessos literaris reflectits a les crítiques d'aquesta època era el del seu cercle de coneixences. Al costat d'aquestes obres hi trobem ressenyats, com hem dit, títols estrangers en traducció catalana, que donaren a conèixer també els Quaderns Literaris, sovint de la mà de joves traductors.

En segon lloc, i com recordava novament a *El monstre*, un altre projecte editorial amb el qual Palau entrà en contacte i que trobem ben representat en els articles d'aquests anys correspon a la badalonina Edicions Proa:

La tasca com a crític em dugué, entre altres llocs, a Edicions Proa, que subvencionava Josep Queralt i que dirigia Joan Puig i Ferrer. A l'esmentada editorial, en poc temps, coneixia un gran nombre d'escriptors catalans que hi anaven a fer la tertúlia: Mercè Rodoreda, Francesc Trabal, Joan Oliver, Xavier Benguerel, Ramon Xuriguera, Jeroni de Moragues, Cèsar August Jordana, Andreu Nin, etcètera, etcètera. Els meus dinou anys, que complia el 21 d'abril del 1936, començaven bé. No sabia que aquell incipient benestar havia de durar tan poc i quin esdevenidor negre em sotjava. (PALAU 2005: 1318).

Aquí, novament, veiem com el catàleg de l'editorial queda ben representat en les crítiques de Palau. Hi ressenya, a més de *Suburbi* i *Desordre*, que citàvem més amunt, *Poemes*, de Clementina Arderiu, *La primera noia*, d'Aleksandr Bogdànov; *Iama*, d'Aleksandr Kuprin; *Una dona s'atura en el camí*, d'Ernest Martínez Ferrando; *Amor, inconeguda terra*, de Martin Maurice; *David Golder*, d'Irène Némirovsky; *Primavera mortal*, de Lajos Zilahy i *Tolstoi*, de Stefan Zweig.

Com és sabut, part dels noms que Palau situava a l'entorn de Proa corresponen als escriptors que, esclatada la guerra, s'organitzaren al voltant de l'Agrupació d'Escriptors Catalans, i que el 1937 crearen la Institució de les Lletres Catalanes. El paper de Joan Oliver i de Francesc Trabal en aquesta operació és prou conegut i, de fet, el mateix Palau s'encarregà de recordar-lo, a partir de l'experiència de primera mà que n'havia tingut, en diversos escrits (PALAU 2005, 974-976; 2019: 17-45).

Si ens interessa de situar mínimament aquests textos en el context de formació del jove Palau és perquè permeten d'intuir-hi algunes

idees que en els anys posteriors prenen un relleu considerable i poden considerar-se definidores —fundacionals— del «discurs-obra» (BALAGUER 2010: 204) de l'escriptor. Quines són, aquestes idees? Podríem assenyalar, com a mínim, les que segueixen:

—el reconeixement i l'assumpció de la tradició literària catalana.

—l'atenció constant i sostinguda a la tradició literària europea, que s'expressa sovint per mitjà de l'interès per la traducció i, a partir dels anys quaranta, també per la pràctica traductora.

—l'assumpció d'una idea de la cultura sorgida en aquest context —el dels anys trenta— que equipara modernitat i construcció nacional.

N'hi ha prou amb una mirada superficial a l'obra assagística de Palau per constatar la rellevància que hi tenen autors representatius de la tradició literària catalana. Els *Quaderns de l'Alquimista* s'obren, de fet, amb un «Quadern lul·lià» i hi retrobem, ja sigui amb assajos més extensos o comentaris més sintètics, Jordi de Sant Jordi, Ausiàs March, Jacint Verdaguer, Joan Maragall, Josep Carner, Josep M. de Sagarra, Joan Salvat-Papasseit, J. V. Foix, Bartomeu Rosselló-Pòrcel, i molts d'altres, inclosos autors més joves que criden també l'atenció de l'escriptor, com ara Maria Mercè-Marçal.

Com hem vist, durant els anys de preguerra i, de fet, durant el conflicte, Palau publicà en gran mesura ressenyes i comentaris: bàsicament, novetats d'autors més o menys novells i traduccions sovint signades, també, per joves escriptors. Al costat d'aquestes lectures, eixamplà considerablement el bagatge literari per la banda d'alguns clàssics catalans, que obtenia ja fos a la biblioteca paterna, ja fos per mitjà d'edicions que, arribat el context de la guerra, van convertir-se, pràcticament, en un patrimoni amb tant de valor —d'importància— material com cultural:

estava tan cert de la persecució de la llengua i de la cultura catalanes, que la cosa que vaig intentar amb més obstinació va ser la de procurar-me una biblioteca al més completa possible de la nostra literatura. Vaig vendre'm, a través del senyor Rocabert, un dels dirigents de la Caixa de Barcelona, amic dels meus pares, l'anell d'or de la primera comunió, uns botons de puny i una moneda igualment d'or [...] i amb el benefici d'això vaig poder procurar-me les obres completes d'Ausiàs March, de Verdaguer, de Narcís Oller i molts altres llibres. Jo volia poder-me “tancar” i tenir el material suficient per a resistir el setge (PALAU 2005: 1373).

Entre aquestes obres, adquirides amb una doble finalitat —de formació individual i de patrimoni col·lectiu—, sembla que hi havia, també, una bona representació de Llull. Tot i el descobriment gairebé profètic que suposà per a Palau el coneixement que va tenir-ne gràcies a un capellà mallorquí, Bartomeu Barceló, professor a l'Institut Tècnic Eulàlia (PALAU 2005: 1316), fou durant la Guerra Civil quan se submergí en la lectura voraç del beat, juntament amb la d'un altre autor, ben diferent, però que el marcà, també, per sempre: Arthur Rimbaud. El títol amb el qual recorda l'experiència d'aquestes lectures és prou explícit per a fer-ne prescindible el comentari: «La revelació»:

Devia escaure's al principi del 1938, gener o febrer, perquè recordo que encara feia fred quan, cedint a la voluntat dels meus pares i sense prou força de caràcter o de decisió per obrar pel meu compte, no em vaig incorporar a l'exèrcit republicà quan em corresponia i vaig anar a viure, durant unes setmanes, en una finca de l'Avinguda de la República Argentina que pertanyia a dues solteres franceses. Jo era, per tant, un desertor, o un profug. Però en aquell moment crucial del meu destí i del destí del meu país, els dos llibres que em vaig endur, amb els quals em vaig recloure, eren el *Llibre d'Amic e Amat* de Ramon Llull i les *Oeuvres complètes* d'Arthur Rimbaud, en l'edició del Mercure de France. La tria no era atzarosa. Cadascun dels dos llibres corresponia a una sol·licitació meva ben precisa. I fou durant aquelles setmanes de reclusió quan el llaç existent entre Llull i Rimbaud se'm féu del tot evident, quan el concepte d'alquímia m'esdevingué del tot clar i quan vaig traçar el projecte d'escriure uns *Poemes de l'Alquimista* i uns *Quaderns de l'Alquimista* que abraressin totes les formes d'expressió possible [...]. El cert és que jo vivia amb la idea i la certesa que, en aquell moment agònic, allò que constituïa la idiosincràsia més profunda del geni català se'm feia transparent a través d'aquella revelació (PALAU 2005: 1265-1266).

Més enllà del valor biogràfic, fins i tot, si es vol, de la precaució que pugui suscitar, des del punt de vista de l'estudi, aquesta afirmació —al capdavall, un record narrat mig segle després, ja que el text és datat el 1984—, interessa de completar-la amb d'altres elements que permeten veure com, en aquests anys, la formació de l'autor va conformant una idea, la de la tradició literària del país, sense la qual l'op-

ció d'esdevenir escriptor català —una tria, segons explica, motivada sobretot per les circumstàncies històriques resultants de la Guerra (PALAU 2005: 1274)— hagués estat, per a Palau, simplement inexistent. El març de 1936, en un dels articles a *La Humanitat*, s'ocupà, com hem vist que era costum, d'un dels volums dels Quaderns Literaris que editava el seu amic Janés. En aquest cas, l'avinentsa era doblement especial: es tractava del número 100 de la col·lecció i, com a tal, no estava dedicat a una novetat més, sinó que corresponia a l'*Antologia general de la poesia catalana*, que havien preparat tres joves propers als cercles de relació de l'editor: Martí de Riquer, Joan Teixidor i Josep M. Miquel i Vergés, que quedava més al marge del grup que comentàvem més amunt. Palau es limitava a fer un breu comentari sobre el volum: lloava la tasca dels autors, comentava l'estructura de l'antologia: «[va] de Lull fins a Bernat d'Artola. Comença amb un mallorquí i acaba amb un valencià» (PALAU 2005: 1136), i en celebrava, en definitiva, la publicació amb algunes observacions molt ponderades:

Tenir aquest llibre significa abreujar-se el treball de conèixer-ne molts d'altres, tant per la matèria que conté com per l'ordre i la proporció amb què hi està.

Hi ha un gran treball realitzat. Per part dels antologistes, no ha estat una improvisació i simple reunió de poesies, sinó el fruit d'estudis realitzats a través d'anys.

Una antologia pot arribar a tenir un gran valor, i a significar per a l'antologista un nom remarcable. Tot està que, d'aquí a cent anys, per exemple, perduri encara aquesta tria i sigui considerada valuosa. (PALAU 2005: 1136).

Tot i que Palau no s'hi aturava, la representativitat territorial, per dir-ho així, d'aquesta antologia és un dels elements que ha estat marcat a posteriori (BALAGUER 1994: 104-106). De fet, era una de les qüestions que els crítics encarregats de la selecció i de la introducció a cadascuna de les tres parts —«Poesia clàssica i popular», «Poesia de la Renaixença» i «Poesia moderna»— situaven en un lloc central del procés de modernització que vivia la literatura del moment: «La nostra poesia assoleix, actualment, una esplèndida i magnífica reintegració nacional. En els territoris de la Generalitat tenim les quatre grans

figures [...] amb equip de poetes que els acompanyen i ensems a Mallorca, a València i al Rosselló adquireix solidesa i forta catalanitat la nostra poesia» (RIQUER 1935). Com Balaguer indica, el diari *La Publicitat* fou una de les plataformes més actives en la difusió de les iniciatives que difongueren l'entesa i l'articulació cultural dels diversos territoris dels Països Catalans, com ara la Comunitat Catalano-Balear, o la IV Setmana Cultural Valenciana. Una de les propostes que gaudí de més projecció fou el manifest «Missatge als mallorquins», que motivà un article de Palau i Fabre. Tenint en compte la implicació de J. V. Foix en aquesta qüestió des de les pàgines de *La Publicitat*, no és estrany que Palau se'n fes ressò. En aquest cas, però, no s'ocupà de qüestions literàries —és un dels pocs articles dels anys trenta que se n'aparta—, sinó de pintura. Era «El “Missatge als mallorquins”. Mallorca en el Museu d'Art de Catalunya», i es publicà el 17 de juny de 1936. Palau hi esbossava les impressions sobre la col·lecció de pintura de tema mallorquí obra de pintors principatins —sobretot, de Joaquim Mir— que es podia visitar al Museu i defensava la idoneïtat d'un art, la pintura, per a servir als propòsits del manifest al·ludit al títol:

I hem dit que aquest ordre d'activitat tenia efectes més retroactius —i que seriva més, per tant, als propòsits del Missatge, fins semblar-ne una bella anticipació— perquè, si bé la figura de Ramon Llull hem sabut erigir-la en exponent màxim de Catalunya, i si bé han arribat fins a nosaltres els cants i els planys de Marià Aguiló, Joan Alcover, Costa i Llobera, sobre llur terra nadiua, els nostres cants a Mallorca, que és com dir les nostres manifestacions d'estima i amor per aquella part del país, haurem d'anar-los a cercar en la pintura i entre els pintors, més que no pas en la poesia i entre els poetes. (PALAU 2005: 1169)

Com hem vist, bona part dels textos que comentem estaven dedicats a novetats editorials, sovint novel·les, que publicaven els joves autors que començaven a guanyar protagonisme en el context literari dels anys trenta. En aquesta selecció, especialment rellevant pel que fa a la presència que hi tenen els llibres que publicava Janés, però també dels que editava Proa, podríem trobar-hi a faltar un nom —juntament, és clar, amb molts d'altres—, vinculat a aquesta empresa, i representatiu de les noves propostes narratives que sorgiren a partir de

la darrerria dels anys vint: Francesc Trabal. Les primeres novel·les d'aquest escriptor s'havien publicat a Edicions La Mirada (*L'home que es va perdre*, 1929; *Judita*, 1930), però foren reeditades, pocs anys després, a les Edicions de la Rosa dels Vents (1937 i 1936 respectivament), juntament amb *Quo vadis, Sánchez?*, que havia publicat inicialment Edicions La Rambla (1931), i que Janés també reedità. El rescat recent de material inèdit de Palau i Fabre, però, liquida aquesta absència. Com apuntàvem més amunt, la coneixença dels escriptors que, de manera més formal o menys, s'agruparen al voltant de l'editorial Proa feu que, un cop esclatada la guerra, quan va sorgir la iniciativa de la Institució de les Lletres Catalanes, Palau es vinculés ràpidament amb el grup que va capitanejar la resposta antifeixista des del front cultural. Trabal, que d'ençà de 1929 havia publicat novel·les amb força regularitat, el 1936 va veure reconegut el seu talent amb l'adjudicació del Premi Crexells per *Vals*. Justament amb motiu d'aquest guardó, Palau va preparar un text, força extens, per a ser llegit en emissió radiofònica i en el qual, tot i les reserves inicials a propòsit del tractament de l'humor que no s'estava d'apuntar, queda prou clara l'admiració pel novellista del Grup de Sabadell:

Potser un excés d'íntima seriositat, ens formà algun prejudici sobre cert humor, antiintellectual, podríem anomenar-lo, que té entre nosaltres un dels seus més felïços conreadors, en Francesc Trabal. Prejudicis, aquests, que no ens permetien acceptar sinó aquell gènere de comicitat que condiciona unes premisses que situïn el seu radi d'acció, en els límits assenyalats per una franca bonhomia, amb exclusió de tota mena d'humor provocatiu, com cal reconèixer que ho és el de Trabal. (PALAU 2019: 53).

Aquest text, com dèiem més extens que no pas els comentaris habituals que publicava a la premsa i en els quals hi predomina la informació i la valoració personal, li permet aprofundir en l'obra en qüestió, i és per això que hi llegim un Palau molt més crític i incisiu, que demostra un coneixement de la resta de novel·les de l'autor i de l'actualitat d'alguns debats de la crítica literària. També hi apuntava diversos aspectes determinants en la composició de la novel·la i hi dissecionava la construcció del seu protagonista:

La raó, però, d'haver aconseguit, mitjançant aquells procediments, resultats psicològics no inferiors als obtinguts amb aquell sistema (de Dostoievski ençà tan conreat), radica en les seves obres precedents. La seva actitud consistia, no ja solament en abandonar les temptacions del formalisme que en el seu camí se li presentaven, sinó de contrariar-les per, així, contrariar-nos. Però Trabal darrere aquest aparent malabarisme anava elaborant una experiència inapreciable: engrunant els murs del formalisme es veia obligat a conèixer de prop allò que, engrunat, queia als seus mateixos peus. Era, en imatge, l'infant que destrueix joguines per instint de mecànica. (PALAU 2019: 61-62).

De fet, l'edició recent de la plaquette *Invitació al vals* (Fundació La Mirada, 2019) que recupera aquest text, inclou també la transcripció d'una conferència de Palau, ben tardana, de 2005, en la qual desgranava els records de la seva relació amb el nucli d'escriptors sabadellencs i rememorava l'impacte causat per la lectura de *Vals*, sembla que molt més intens —en el record— que no pas el que deixa veure el text radiofònic de 1936:

D'aquest llibre, encara veig la primera edició dedicada de Trabal. Quan va sortir, em va entusiasmar i el vaig llegir dues o tres vegades seguides [...]. Però, evidentment, jo tenia dinou anys en aquell moment i l'obra em va seduir i em va apassionar perquè el protagonista és un noi de vint-i-dos anys, o sigui que hi havia aquesta part subjectiva que pesava molt. (PALAU 2019: 25).

Una segona idea que apuntàvem més amunt com a element distintiu del corpus de textos que representen els «Articles incipients» fa referència a l'atenció constant cap a tota mena d'obres procedents de diverses literatures, que Palau té l'oportunitat de comentar amb motiu de la traducció catalana. En primer lloc, en algunes notes apunta la importància de les iniciatives editorials que coneix millor —i que coincideixen, en aquest context, amb les més proclius— pel que fa a la divulgació d'obres estrangeres i a les possibilitats d'arribar a un públic ampli. Novament, els Quaderns Literaris de Janés i Olivé centren l'atenció de l'autor, que hi dedica un article-entrevista publicat a *La Humanitat* el novembre de 1935:

Reedició d'obres esgotades de temps; publicació d'obres i traduccions inèdites. I una cosa que no s'ha remarcat prou, com és la incorporació d'obres catalanes de l'època de *L'Avenç* o anteriors a les normes ortogràfiques actuals. Això era i és molt important en la tasca de reconstrucció de la nostra llengua.

La llista de títols d'obres i d'autors és d'una qualitat innegable. Les traduccions, totes gairebé, fetes amb una dignitat màxima, quan no per signatures de reconeguda solvència.

En aquestes mateixes pàgines ja hi ha qui s'ha ocupat diferents vegades de la llista de traduccions inèdites i de les reedicions aportades per aquesta col·lecció. [...]

Des de *L'Avenç* que no s'havia fet a casa nostra una obra tan important en aquest sentit. I encara els «Quaderns Literaris» sobrepassen, per la presentació, nombre de pàgines i selecció de les obres, aquella col·lecció. (PALAU 2005: 1105).

Sorprèn, en certa manera, la lectura afinada que Palau fa del projecte i de la significació dels Quaderns Literaris en el sistema literari català, sobretot tenint en compte la falta de perspectiva històrica; la col·lecció de Janés feia un any que publicava setmanalment una novetat o, com especificava l'autor, reeditava alguna obra anterior —bé traducció, bé original català—, generalment provinent de la Biblioteca Popular de *L'Avenç*, que s'havia extingit el 1926. De fet, la referència a la col·lecció de *L'Avenç*, que era un referent reivindicat per Janés, dona compte del discurs que tenia assumit l'escriptor en germen que Palau era en aquell moment: un discurs, sembla que ja prou sòlid en aquesta etapa primerenca, sobre la construcció de la literatura catalana moderna, que comença, fet i fet, amb el revulsiu del modernisme i des de *L'Avenç* com a plataforma cabdal: revista, editorial i grup intel·lectual, des d'on s'impulsa, és clar, la reforma fabriana.

Tot i que molt més acotada a un aspecte concret, aquesta visió àmplia del sistema literari català també es feia present en un comentari referit a Edicions Proa, que venia motivat per la publicació recent d'una novel·la hongaresa, *Primavera mortal*, de Lajos Zilahy:

Caracteritzat per una proporcional superabundància de traduccions franceses, el nostre mercat literari quedava gairebé desert en obres de

les literatures dels països danubians. És de poc temps ençà i gràcies a les Edicions Proa que han pogut ésser incorporades obres de gran importància de la literatura russa clàssica i contemporània i ara aquesta d'hongaresa, que no serà la darrera. Aquest moment era interessant que arribés, és important. Significa, per als nostres coneixements, una multiplicat de portes obertes. (PALAU 2005: 1097)

De fet, en tots i cadascun dels articles que s'ocupen específicament de la traducció catalana d'una obra estrangera, Palau hi inclou, sense excepció tot i la brevetat habitual del text, algun apunt valoratiu —en alguns casos més extens, en d'altres més sintètic— sobre la traducció o el traductor: en valora l'estil, l'esforç, la significació d'incorporar l'obra ressenyada a la llengua catalana, etc. En un dels primers comentaris a *La Humanitat* amb motiu de la publicació de *David Golder* d'Irène Némirovsky, denuncia una mancança habitual, que val a dir que intenta, amb les possibilitats que té a l'abast, de mitigar: «Aquí, a Catalunya, es fa molt poc cas del treball que representa fer una traducció. S'hi dóna molt poca importància, quan és una de les tasques més feixugues de l'escriptor. I, quan una traducció és feta amb tota consciència, com aquesta de Melcior Font, cal una franca felicitació, perquè el treball de traduir és dels que exigeixen més sacrificis» (PALAU 2005: 1088). Així, el propòsit de valoració de la traducció com a aspecte ineludible a l'hora de comentar la publicació d'una obra estrangera en català es concreta, en els articles d'aquests anys, en dos aspectes.

En primer lloc, l'aportació cultural i literària que vehicula la traducció: «és de doldre que un autor tan important com aquest, conegut i reconegut arreu, fos gairebé totalment estrany al públic català per manca de traduccions» (PALAU 2005: 1084), apunta en un text dedicat a *La dona dels meus somnis* de Bontempelli. En un sentit semblant, per bé que en la direcció contrària, Palau celebrava, des de les pàgines de *La Publicitat*, la traducció al castellà de *Camins de nit*, de S. Juan Arbó. Fèlix Ros era el responsable de la versió, que segons l'autor permetria que «l'èxit no [fos] exclusivament personal, sinó que s'expandeixi a un nom i a una llengua..., desitgem una sort feliç a aquest llibre-missatge» (PALAU 2005: 1189).

En segon lloc, les impressions que desperta el text en català resultant. En aquest cas, predomina la valoració positiva dels criteris propis de l'anostrament per davant de les opcions estrangeritzants, tal com comenta a propòsit de la traducció de *La primera noia*, d'Aleksandr Bogdànov:

La traducció és deguda a Andreu Nin, conegut ja per la tasca d'incorporar al nostre idioma les obres mestres de la literatura russa. S'endevina a través de la traducció una comprensió espontània de l'obra. El lèxic, així mateix, és espontani: ni massa erudit ni massa popularista. El llenguatge llisca, aquest és el mot; per això conserva fresca aquella pintura tan viva de les coses. (PALAU 2005: 1102).

En aquest mateix text —també en molts d'altres que agrupa als «Articles incipients»— Palau es refereix a un tercer aspecte: la singularització del traductor i la creació d'un discurs que en legitima, sens dubte, la figura com a professional de la cultura perquè contribueix a dotar-lo de prestigi: «Andreu Nin porta traduïdes amb poc temps de diferència *Anna Karenina*, de Tolstoi; *L'insurgent*, de Jules Vallès, i *La primera noia*, d'A. Bogdànov. En aquest poc temps, degut a la importància i diversitat de les obres, Andreu Nin s'ha situat com un dels nostres primers traductors» (PALAU 2005: 1102). En un article posterior, en aquest cas a *La Publicitat*, arrodonia encara més la qüestió: «No volem deixar passar aquesta avinentesa sense assenyalar la conveniència de traductors especialitzats en un autor, a fi de poder-ne assolir la màxima compenetració. Aquest fou l'encert de l'editorial Barcino en donar a traduir les obres de Shakespeare a C. A. Jordana, i les de Molière a Alfons Maseras» (PALAU 2005: 1118).

Bona part d'aquests aspectes referents als primers anys de la trajectòria literària de Palau i al context social i cultural en què es desenvolupa condueixen al tercer element que apuntàvem més amunt: la identificació d'una idea de modernitat —simplificant inevitablement la complexitat d'aquest concepte, que pel que fa a alguns dels discursos modeladors de la literatura catalana contemporània es ressegueix a *Concepcions i discursos sobre la modernitat en la literatura catalana dels segles XIX i XX* (PANYELLA 2010)— amb el procés de nacionalitza-

ció que experimenta la societat catalana des de final del segle XIX. En el cas de Palau, la problemàtica que comporta per a la pròpia obra la noció de modernitat és formulada per primera vegada, segons Balaguer, a la postguerra, concretament a «Poesia 1943» (PALAU 2005: 651), un text en el qual proposa que un dels trets que ell identifica com a característica de la modernitat, la recerca d'allò essencial en l'obra artística, esdevingui criteri vertebrador de la continuïtat literària en un context de tanta precarietat com el de la immediata postguerra:

¿D'on ha de partir la futura poesia catalana? ¿Cap a on ha d'anar?
 ¿Quin terme s'ha de proposar? ¿O, potser, no se n'ha de proposar cap?
 ¿Ha de proposar-se alguna cosa concreta, determinada? [...]

Aquestes preguntes, que les generacions anteriors —llevat d'algunes excepcions aïllades— no s'havien formulat a penes, són filles del moment que vivim i de l'admiració a l'obra per elles realitzada. Indiquen que caiem de ple en una cultura i que aquesta adquireix el caràcter de tal. [...]

Quina és la resposta a l'interrogant sobre la poesia? ¿Quina és la posició actual d'aquesta? Senzillament, la poesia mateixa. La poesia es converteix en el seu propi objecte. El poeta —i això, entre els joves, els joves ho saben— no pot defugir avui dia de preguntar-se: ¿Què és la poesia? Què és això que se'n diu poesia i que jo pretenc fer? I, en això que jo faig i en dic poesia, què és l'essencial? Un do? Una gràcia? Inspiració? Joc? I, si encara observa una mica més, veurà que això i allò és poesia, i que això i allò són dues coses ben distintes. Què creure? Què dir-se? Què fer? (PALAU 2005: 651-653)

Així, reflexió teòrica i pràctica artística s'integren en un mateix discurs i esdevenen indestriables l'una de l'altra. L'expressió més clara serà la creació de l'Alquimista, que s'expressa tant en els *Poemes de l'Alquimista* (1952), com en la gènesi dels *Quaderns de l'Alquimista*, que com explica a les «Notes» que acompanyen el primer d'aquests dos títols, «s'enllacen així, directament, amb els poemes formant un tot» (PALAU 1972: 95). Als anys trenta, tot i que encara som lluny d'aquesta articulació de part de l'obra de l'escriptor, no ho som, en canvi, de la consolidació d'unes nocions que esdevenen constitutives de l'obra posterior i d'un primer esbós de projecte uni-

tari, segons assegurava Palau molts anys més tard, en el text introductori als *Quaderns*, que coincideix, tal com hem vist, amb el record que en dona a *El monstre*:

La idea d'uns *Poemes de l'Alquimista*, d'uns *Quaderns de l'Alquimista* i, fins i tot, d'un *Teatre de l'Alquimista* o *Teatre alquímic* data de la meva primera joventut, dels dies incerts de la Guerra Civil, o sia dels meus dinou o vint anys, quan, a desgrat de les adversitats de tota mena que m'assetjaven, jo traçava quimèrics projectes de futur, com si cregués més en mi que en totes les malvestats plegades, abeurant-me en la lectura de Ramon Llull (trilingüe, divers, alquimista) i de Rimbaud, que abonaven la meva idea. (PALAU 2005: 371)

Tots dos autors el menen a la consideració d'un segon aspecte, que juntament amb la recerca de l'essència de l'obra artística, esdevé constitutiu de la modernitat: la diversitat (BALAGUER 2010: 209). En el mateix text, «Poesia 1943», aquest element queda també prou definit, però ara ens interessa, per acabar, recuperar les dues idees que hem assenyalat en relació amb els articles primerencs dels anys trenta. D'una banda, la consolidació d'alguns aspectes fonamentals de la societat i la cultura catalanes en aquest context permet a Palau —i, evidentment, a la resta d'escriptors catalans— una perspectiva suficient per enllaçar la seva obra amb una tradició literària des d'un plantejament crític i amb un discurs teòric —articulat, en part, per la gran tradició que representen Alexandre Plana, Joaquim Folguera i Carles Riba— que planteja aquesta continuïtat, no en termes del «valor nacional» que pugui tenir, sinó de la capacitat de *modernització* de la seva societat nacional, en un context en el qual l'escriptor identifica, de manera diàfana, aquesta societat amb la seva realitat cultural i lingüística. Per a aquesta modernització, que és, dèiem, essencialment diversa, la permeabilitat, l'assimilació i la transformació de tota manifestació literària, s'expressi en la llengua que s'expressi —inclosa, és clar, la pròpia— és un moviment inevitable. Una de les formes que pren aquesta idea en la trajectòria de Palau és la que s'articula al voltant de la traducció. Per això la seva vocació de modernitat no es planteja en cap cas com un trencament amb la tradició, sinó com una renovació constant i inevitable: l'única opció capaç d'assegurar la continuïtat

d'aquesta tradició. En els articles dels anys trenta, ho hem vist, la reflexió sobre l'oportunitat de renovellament que representa aquesta forma de reescriptura hi és present; de manera sintètica i lateral, però també constant.

En l'obra posterior aquesta convicció s'eixampla i pren formes diverses: en la immediata postguerra, com a pràctica i discurs central en alguns números de la revista clandestina *Poesia* —especialment, el núm. 13— (BACARDÍ 2013; SALVO 1996) i, també a *Ariel*; com a detonant per a l'escriptura d'un dels poemes més cèlebres, «L'aventura», que presentà als Jocs Florals de París de 1948 (PALAU 2005: 1354-1358) amb la voluntat de contribuir a aquella represa que reclamava a «Poesia 1943»; com a via d'apropament, gairebé d'assimilació, a alguns dels seus autors predilectes (Rimbaud, Artaud), que incorpora al català juntament amb altres autors menys centrals en el seu pensament (Balzac, Strindberg); i, per acabar, també com a pràctica inversa: de difusió dels clàssics catalans en altres literatures mitjançant la traducció al francès, a la dècada dels cinquanta, del *Llibre d'Amic e Amat* de Lull, i d'alguns poemes de Jordi de Sant Jordi, d'Ausiàs March, i d'autors contemporanis com Salvador Espriu, Carles Riba, Bartomeu Rosselló-Pòrcel i Joan Salvat-Papasseit.

BIBLIOGRAFIA

- BACARDÍ (2013): Montserrat Bacardí, «Traduir sota la dictadura franquista, traduir clandestinament: *Poesia* (1944-1945) i *Ariel* (1946-1951)», *Mon-TI. Monografias de Traducción e Interpretación*, núm. 5, 1, p. 241-56.
- BALAGUER (1994a): Josep M. Balaguer, «Un aspecte del procés de modernització de la literatura catalana en el primer terç de segle», *Caplletra*, núm. 16, p. 93-108.
- BALAGUER (1994b): Josep M. Balaguer, «Sebastià Juan Arbó i la crisi d'uns models culturals en la Catalunya dels anys 30», *Els Marges*, núm. 50, p. 105-113.
- BALAGUER (2010): Josep M. Balaguer, «Josep Palau i Fabre: dels pintors de la vida moderna als poetes moderns de la vida», dins: *Concepcions i discursos sobre la modernitat en la literatura catalana dels segles XIX i XX*, Lleida: Punctum, p. 201-222.

- BROCH (2019): Àlex Broch, «La descoberta de Josep Palau i Fabre», dins: *Actes del Simposi Internacional Josep Palau i Fabre (1917-2008): L'Alquimista*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Institució de les Lletres Catalanes, p. 119-123.
- COCA (2013): Jordi Coca, *El teatre de Josep Palau i Fabre: alquímia i revolta (1935-1958)*, Barcelona: Galàxia Gutenberg / Cercle de Lectors / Institut del Teatre.
- GUERRERO (2019): Manuel Guerrero Brullet, «Josep Palau i Fabre, una escriptura total», dins: *Actes del Simposi Internacional Josep Palau i Fabre (1917-2008): L'Alquimista*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Institució de les Lletres Catalanes, p. 63-71.
- HURTLEY (1986): *Jacqueline Hurtley, Josep Janés: el combat per la cultura*, Barcelona: Curial.
- MENGUAL (2013): Josep Mengual, *A dos tintas. Josep Janés, poeta y editor*, Barcelona: Debate.
- PALAU (2017): Maria Palau, «El llegat de Palau i Fabre encara no és prou conegut» [Entrevista a Manel Guerrero, comissari de l'Any Palau i Fabre], *Avui Cultura* (16-4-2017), p. 6-7.
- PALAU (1972): Josep Palau i Fabre, *Poemes de l'Alquimista*, Barcelona: Proa.
- PALAU (2005): Josep Palau i Fabre, *Obra literària completa II. Assaigs, articles i memòries*, Barcelona: Galàxia Gutenberg / Cercle de lectors.
- PALAU (2019): Josep Palau i Fabre, *Invitació al vals*, Sabadell: Fundació La Mirada.
- PANYELLA (2010): Ramon Panyella (ed.), *Concepcions i discursos sobre la modernitat en la literatura catalana dels segles XIX i XX*, Lleida: Punctum.
- RIQUER (1935): Martí de Riquer, «On és la crisi de la poesia?», *La Publicitat* (22-9-1935), p. 4.
- SALVO (1996): Ramon Salvo, «Josep Palau i Fabre: de l'aprenent de poeta a l'alquimista», *Revista de Catalunya*, núm. 103, p. 101-123.